

УДК 321.01:342.228 + 322

ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ РЕНЕСАНСУ ТА РЕФОРМАЦІЇ: СИМВОЛІЧНИЙ АСПЕКТ

Елла Мамонтова

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
факультет психології, політології та соціології,
кафедра політичних теорій
вул. Академічна, 2, 65009, м. Одеса, Україна*

Робиться порівняльний аналіз світоглядних підвалин і символічних практик Ренесансу та Реформації. На цій основі визначаються їхній державотворчий потенціал і політико-культурна специфіка. Доводиться, що символічний арсенал Реформації забезпечив активізацію на територіях, нею охоплених, процесів державотворення. Водночас космополітизм гуманістичного світогляду значно загальмував державотворчі процеси в Середземноморському регіоні Європи.

Ключові слова: Ренесанс, Реформація, символ, символізм, псевдоморфоз, політична культура, державотворення.

2017 р. у всьому світі й Україні проходив під знаком 500-річчя від початку Реформації – масштабного духовного відродження, яке назавжди змінило перебіг історії. Соціальні, політичні, культурні явища, породжені Реформацією, є одними з найбільш впливових в історії людства.

Про масштаби цієї події свідчить вагомий масив праць, в яких розкривається її теологічний (Алістер Мак-Грат, Т. Джорж, Г. Кюнг, В. Льюїс, А. Макграт, Д.Ф. Райт), філософський (О. Арапов, Д. Мережковський, М. Панченко, Л. Шестов, Ф. Шеффер), світоглядний (М. Вебер, Е. Фромм, Й. Хейзинга), історичний (Г. Вейс, Е. Кернс, А. Міллер, Д. Норман, Д. Робертсон, Ф. Шафф), економічний (С. Булгаков, Т. Коваль, С. Мак-Дауелл, М. Білайлз), соціокультурний (Г. Дементьєв, М. Дмитрієв, В. Жукоцькій, І. Макаров, Т. Нікольська, А. Опарін, М. Оссовська) й інші аспекти.

Тема Реформації є предметом наукового інтересу і таких вітчизняних науковців, як: М. Бабій, І. Богачевська, М. Балаклицький, В. Бачинін, Н. Бевзюк, В. Волковський, А. Денисенко, П. Кралюк, В. Любашенко, С. Санніков, Р. Соловій, К. Тетерятников, Л. Филипович, Н. Хром'як, А. Юраш та ін. Переважна більшість із них порушує питання, пов'язані з місцем і роллю Реформації в історичному процесі та сучасному світі в площині богословського дискурсу, реалізації принципу свободи совісті, впливу протестантських церков на конфесійну ситуацію в Україні.

Безперечно, як багатоаспектне явище всеохоплюючого характеру Реформація може бути розглянута в різних ракурсах, зокрема і з позицій її символотворчого потенціалу, завдяки якому відбулися зміни в політичному просторі середньовічної Європи та підготовлено ґрунт для ідеологічних баталій Нового часу. Але звернення до даного виміру Реформації неможливе без урахування загальноєвропейського культурного контексту доби пізнього Середньовіччя, який визначено гуманістичним світоглядом Відродження. На наш погляд, саме у зіставленні символічних практик Ренесансу та Реформації можна визначити не тільки їхню політико-культурну специфіку, але й державотворчий потенціал.

Метою статті є висвітлення та порівняння політико-культурного аспекту Відродження та Реформації в контексті їх впливу на політичний ландшафт Європи доби пізнього Середньовіччя через звернення до нових символічних практик.

Як специфічна форма непрямой комунікації символ, будучи невід'ємним складником духовного, культурного, ідеологічного, політичного життя суспільства, відіграє роль засобу інтеграції та мобілізації людських спільнот. Величезний креативний потенціал і спроможність народжувати нові смисли, що ведуть до переформатування простору соціально-владних відносин, перетворюють символ на інструмент політико-управлінського впливу. Історія неодноразово підтверджувала: тектонічні зрушення в соціально-політичній сфері будь-якого суспільства завжди супроводжуються «символічними революціями». Так, поворотним моментом у переході європейського суспільства до нових технологій у царині символічного виробництва та символічного панування стало розгортання Відродження та Реформації – явищ духовної, інтелектуальної та культурної історії Європи доби пізнього Середньовіччя.

Тривалий час панівне місце в духовному, соціальному та політичному житті середньовічного європейського суспільства посідала християнська доктрина. Світоглядним і формоутворюючим принципом, закладеним в основу моделі соціально-політичних взаємин у суспільстві з релігійним типом мислення, був колективізм, заснований на засадах універсалізму, ієрархічності та діалектичного дуалізму, які й зумовили глибокий, вкорінений у свідомість і поведінку середньовічної людини та громади символізм. Як фундаментальна категорія всього тогочасного духовного, культурного та соціально-політичного буття символізм відчутно вплинув на процеси інституалізації середньовічної держави та трансформації її форм – від станової представницької монархії до абсолютизму, через такі механізми символізації, як: дуалізація світу; перетворення реального світу на символічний простір; об'єктивація світу символів; тотальна ієрархізація з перетворенням всіх об'єктів світу, зокрема й держави, на символи божественного абсолюту; заміщення символом об'єкта і поняття; створення системи домінуючих символів тощо [1, с. 209–213].

Кардинально новий погляд на місце і роль символу в духовному та політичному просторі суспільства запропонував світ Ренесансу. Увібравши в себе християнську символіку Середньовіччя, збагатившись ідеями натурфілософії та гуманізму, він надав їй нової інтерпретації. Сформований індивідуалізмом і антропоцентризмом гуманістичного світогляду, діяльний ініціативний підхід до історії став ідейним підґрунтям Ренесансного прагнення повернути високі зразки античного минулого в усі сфери суспільного життя, зокрема й у практики управління державою.

Звернення до старовини в Італії, країні, що надзвичайно багата на пам'ятки Античності, спогади про минулу велич імперії та її панування над світом є цілком зрозумілими. За спостереженням Я. Буркхарда, італійці завжди залишалися «напівантичним» народом [2]. Не випадково, що саме в Італії, де залишки давньої цивілізації були відчутними символами минулих століть, «рух Відродження затвердився ширше, ніж це сталося з його більш пізніми проявами по той бік Альп» [3, с. 267].

Відродження античної міфології в добу пізнього Середньовіччя відбувалося на фоні надання їй нової, інтелектуальної інтерпретації. У програмній роботі Е. Гомбріха, присвяченій символізму Відродження, неодноразово наголошується на тому, що йдеться не просто про повертання античного міфу, а про складний синтез античного та християнського світоглядів [4, с. 139–148]. Цю двоїстість ренесансної людини точно підмітив М. Бердяєв у роботі «Смисл творчості», характеризуючи її як роздвоєного християнина, «християнина – язичника», який розірваний між двома світами [5, с. 217–227]. Вірогідно, саме даною

рисуою пояснюється псевдоморфоз ренесансного світогляду та культури. З подачі О. Шпенглера псевдоморфоз прийнято розуміти як запозичення однією культурою форм, символів, мови іншої.

Зіткнувшись на схилі Середньовіччя з явищем «зів'янення символізму», коли весь світ, як зазначив Й. Хейзенгі, покривається кам'яними квітами символів [6], західноєвропейське суспільство спостерігало його перетворення на дещо механічне, одновимірне, поверхове. Із принципу, що був універсальною основою середньовічного світу, «символізм, як бур'ян, захоплює мислення та вироджується у хворобу ума, у дещо на кшталт простої пристойності» [6].

Таке вихолощення ідеї символізму та втрата символами їхньої соціоконструктивної функції переорієнтовують суспільство пізнього Середньовіччя на пошуки нових джерел символізації. Запозичені в Античності символічні структури та форми Відродження наповнює новим смислом, який вже не пов'язаний з їхньою первинною природою. Адже, коли в перехідну добу суспільство не встигає знайти нові засоби самовиявлення, коли мова його власних форм ще не сформувалася в єдину семіотичну систему, воно «розмовляє» чужою символічною мовою, яку наслідує в попередньої епохи або позичає в іншій цивілізації.

Варто відзначити, що внаслідок небувалого культурного підйому символізм Відродження став тим комунікативним актом, завдяки якому відбулося синтезування нової інформації. Характерною рисою символізму Відродження є перевага процесів інтерпретації над актами позначення. За точним спостереженням Е. Панофського, відчуття історичної «дистанції», сформоване щодо Античності Ренесансом, починаючи із Ф. Петрарки, позбавило Античність її реальності. «Класичний світ» водночас перестав бути і загрозою. Замість цього він став об'єктом страсної ностальгії, яка знайшла своє символічне вираження у відновленні, реставрації – після п'ятнадцяти століть – цього чаруючого фантому, цієї Аркадії [7, с. 234]. Образно висловлюючись, Античність височіла позаду, у минулому та водночас виростала в майбутньому. Так, історико-публіцистичні твори Ренесансу будуються за єдиною хронологічною схемою, де сучасності передують Античність, минаючи добу Середньовіччя.

Поглиблення історичної свідомості Ренесансу стало підґрунтям, яке дозволило відкрити нові підходи до інтелектуального осягнення символічного світу класичної Греції. Саме під знаком Античності відбувалася структуризація політичного простору в ренесансних вільних містах. Пряма аналогія між політико-управлінськими практиками грецьких полісів VIII – IV ст. до н. е. й італійськими містами – державами XIII – XVI ст., заснована на динамічності, прямій участі громадян в управлінні, у плюралізмі думок і поглядів, потенційній можливості змінити форму правління, а отже, участі в перетворенні політичного ладу, була очевидною для ренесансного суспільства.

Водночас соціальне та політичне управління в середньовічних середземноморських республіках наслідувало римські традиції формування громадянської позиції населення на основі звертання до славного історичного минулого, на ідеях наслідування подвигів предків, на пам'яті діянь «громадянських отців». У політичній сфері італійські міста вважали себе прямими нащадками Римської республіки, декларували ідейну спорідненість, вкорінювали політичну та юридичну традицію Античності. Так, Флоренція називала себе «малий Рим» (*piccolo Roma*), Мілан вважався наступником Медіоланума тощо.

Широко відомі спроби Ф. Петрарки, який мав не тільки загально визнаний авторитет як інтелектуальний лідер європейського масштабу, але й був патріотом та ідеологом національної єдності Італії як спадкоємиці римської слави, «наставниці народів», звернутися до символічного ресурсу політики. Поет і політик декілька разів намагався переконати пап

Бенедикта XII (1336 р.) та Клімента VI (1342 р.) перенести престол у Рим, пропагував у літературних творах ідею відродження величі древнього Риму, його республіканських та імперських традицій.

Поєднання пропаганди культу Античності з пошуками того, що повинно зробити людину «людяною», інакше кажучи, кращою в моральному плані та повноцінною в інтелектуальному, породили гуманістичний світогляд, який став невичерпним джерелом ідей і потужним знаряддям соціально-політичних трансформацій. Цікаво, що походження терміна «гуманізм» пов'язано з поняттям *studia humanitatis* – буквально «гуманітарні студії». Так із XIV ст. називали комплекс навчальних дисциплін, вивчення яких базувалося на знайомстві з античними авторами (граматика, риторика, поезія, історія, етика), а їх викладачів називали гуманістами. Як актор соціально-політичних відносин новопосталий клас гуманістичної світської інтелектуальної еліти (інтелігенції) бачив своє головне призначення в реабілітації класичної культури в контексті дискурсу її протиставлення занепадницькій «варварській» культурі Середньовіччя. Античність стала прапором гуманізму, еталоном, загальнонародським зразком для наслідування. Гуманізм настільки породився з формами та символами античної культури, що сучасність можна було сприймати тільки кризь призму останньої.

І саме відчуття історичної дистанції, у межах якої антична давнина сприймається передусім як текст, вимагало пошуку нових джерел і носіїв культури. Таким носієм стала мова. Гуманістична культура – це насамперед культура слова, де мова стає предметом рефлексії. Але мовою витонченої риторики Ренесансу виступає давньогрецька або, переважно, латина. І, як наслідок, масовим явищем стає відмова письменників-гуманістів від використання туземної мови на користь останніх.

Такий розрив із передуючим світоглядом Середньовіччя та звернення «через його голову» до античних витоків не міг не позначитися на особливостях символотворення. Зокрема, у тогочасний дискурс активно впроваджуються античні (або такі, що розуміються як специфічно античні) мовленеві та візуальні форми. Як зазначає Й. Хейзінга: «Гідну заздрощам досконалість древніх вбачали передусім у штучності форми» [6, с. 315]. Наприклад, популярною була практика перейменування в грецькому або римському стилі міст, політичних інститутів. Подібно до того як античні історики вкладали в уста реальних історичних персонажів вдумані промови, автори ренесансних хронік намагалися передати зміст публічних звернень тогочасних політиків і полководців (так званих *contiones*) в енергійній манері римлян.

Отже, поринувши в стихію мовотворення (а мовою можна називати всі форми комунікації: словоформи, образи, символи, знаки – Е. М.), інтелектуальна та політична еліта суспільства Відродження опинилася у вихолощеному штучному світі символічних фантомів минулого, де знакові структури, запозичені в іншій цивілізації, суцільно підмінювали собою реальні феномени сьогодення. Таке сусідство античних алегорій і символів із категоріями політики, науки, філософії є специфікою не тільки культури Відродження, але й всього його духовного строю.

Проте найбільш адекватною формою самовияву ренесансного індивідуалістичного світосприйняття стала, на нашу думку, політика.

Ренесансний світогляд став віддзеркаленням процесів руйнації канонів середньовічного мислення, поступового звуження ареалу дії беззаперечного авторитету церкви, послаблення її «духовної диктатури» та політичного панування. Інакше кажучи, Ренесанс починається в той момент, коли поняття культури стає вільним від релігійного контексту, коли відбувається її секуляризація і світські погляди остаточно перемагають у соціальних

дискурсах. Це докорінно змінює змістовний складник процесу панування, і, насамперед, позначається на кардинальних змінах у легітимацийних практиках влади.

У політичній теорії та практиці Відродження відбувається поворот у бік раціоналізації. Політико-правовими мислителями цієї доби легітимність монархічної влади обумовлюється не тільки її божественним походженням, але й її здатністю реалізувати конкретні (державні, колективні й індивідуальні) інтереси в політиці (Н. Макіавеллі, Ж. Боден). Політична концепція Данте Аліг'єрі віддзеркалює процеси подальшої суверенізації світської влади та формування нових форм легітимациї, що базується на визнанні значущості договірно-правових відносин. Модель феодальної легітимациї, яка вибудовується в координатах «територія – соціально-політичний статус на феодальних сходах», поступово трансформується в систему представництва й особистих зобов'язань.

Принципово нове сприйняття проблеми легітимності влади, сформоване в епоху пізнього Середньовіччя, позначалося і на переструктуруванні символічних практик ідентифікації, легітимациї, номінації, ієрархізації тощо. Це кардинально змінило підходи до їх використання в процесах управління державою. Соціальні відносини, повні протиріч і конфліктів, початкова перемога цехового самоврядування над тиранією та подальше виникнення нових авторитарних режимів, ситуація, коли на зміну незалежності автономних міст-держав прийшло постійне складне політичне балансування самостійних територіальних утворень між силами європейських національних монархій, що народжувалися в надрах середньовічного світу, – потребували нових підходів до технологій політичного панування та перегляду їхнього символічного арсеналу.

Послаблення авторитету папства та зміцнення автократичних тенденцій потребувало нових джерел легітимациї. Ними стали світська культура та мистецтво. Як свідчать багаточисленні джерела, результатом активного залучення мистецтв у процеси політичного управління стало масове негативне ставлення населення Середземноморських міст-держав до проявів світської гуманістичної культури. Навіть більше, саме гуманістичний світогляд, як це не парадоксально, на перший погляд, став причиною втрати ментального відчуття цілісності, притаманного релігійному суспільству Середньовіччя. Адже процеси розколу зачепили не тільки соціальний простір, розділивши суспільство на культурну еліту і маси, але й безпосередньо торкнулися політики та духовної сфери.

По-перше, загальнолюдська прихильність до вільного громадянства, покладена в основу гуманістичного світогляду, пріоритет уселюдського над національним, свідоме заперечення безпосереднього особистого зв'язку зі своєю нацією та державою, проекти розбудови всесвітнього політичного союзу (див.: «De Monarchia Messiae» Т. Кампанелли, «Монархія» Данте Аліг'єрі тощо) заважали італійським містам-державам у набутті національної єдності. Палке бажання гуманістів латинського світу стати новими греками та римлянами, прагнення перетворитися на істинних «громадян світу», їх відмова та презирство до всього, що вийшло зі Середньовіччя, зокрема й до нових національних державних утворень, значно загальмувало державотворчі процеси в цьому регіоні Європи.

По-друге, протиріччя, закладені в основу гуманістичного світогляду, підготували духовну революцію, яка згодом розколола західноєвропейське суспільство та на місці монолітної християнської культури породила два типи світобачення.

На півночі Європи запропонована італійським гуманізмом політика ідеалізації античних зразків в усіх сферах соціального буття через відсутність органічних зв'язків із минулою величиною Давнього Риму не знайшла свого продовження ані у сфері мистецтв і літератури [6, с. 312–323], ані в практиках політичного управління. Проте значно більш ра-

дикальні духовні та соціально-політичні перетворення ідеї Відродження спричинили саме по той бік Альп.

Якщо в Італії інститут католицизму сприймався в контексті нерозривного зв'язку з минулим Римської імперії та був невід'ємною частиною панівного порядку (Рим античний легендарний і Рим сучасний християнський перебував у символічному центрі італійської гуманістичної картини світу, що, безумовно, сприяло збереженню культу папської наддержави на зразок культу Римської імперії), то на півночі Європейського континенту протест проти практик панування папської курії, заснованих на нав'язуванні догматичних норм і правил у всіх сферах життя, зневажанні національної гордості й утиснені політичних інтересів державно-територіальних утворень тогочасної Європи, привів до появи нової концепції християнства, релігійного розколу та його наслідків.

У контексті її політичних результатів Реформація стала поворотним моментом у десакралізації релігії як монопольної духовної форми організації та реалізації політичної влади, підготувала становлення нового світського типу осмислення концепту влади і держави та їх легітимації. Залишаючись загалом у межах богословського дискурсу, теоретики протестантського руху, відштовхуючись від християнської моделі світобудови, запропонували принципово інші шляхи конструювання соціально-політичного простору, реалізація яких через звернення до практик легітимації та оновлення арсеналу засобів символічного впливу забезпечила становлення індустріального суспільства та згодом змінила обличчя всієї Європи. Зазначимо в цьому зв'язку, що в країнах, де рух протестантизму був найбільш поширеним, становлення національних держав відбувалося поза практиками абсолютизму.

Причини цього феномена, на наш погляд, криються в низці чинників.

По-перше, введення національних мов в офіційний дискурс, зростання національної самосвідомості, підвищення культурного й освітнього рівнів жителів північної Європи – регіону, який протягом століть вважався периферією Римо-католицького світу, стали чинниками духовного оновлення всієї Європи.

По-друге, проголошення духовної рівності, що передбачало еволюцію уявлень про рівність політичну, зумовило для громадян країн, де укріпилися позиції протестантизму, наявність широких можливостей доступу до управління церковними та державними справами.

По-третє, визнання єдиним джерелом істини Євангелія позбавляло католицьку церкву та Папу Римського диктатури незаперечності авторитету та монополії на символічне виробництво, і, як наслідок, висунуло на авансцену духовних і соціальних практик церковну общину, а не священника.

По-четверте, протестантська етика, побудована на кальвіністському принципі «молись та працюй», який передбачав наполегливу працю, жорстку економію, відмову від надлишків у побуті та споживанні, отже, найсуворішу аскезу в її тотальному прояві, стала чинником стрімкого економічного розвитку держав протестантського кола.

Такі тектонічні зрушення в надрах суспільства пізнього Середньовіччя спровокували і зміни в практиках символізації. Починаючи із XVII ст., у різних регіонах Європи вже співіснують і конкурують на полі символічного протистояння різні нормативно-символічні форми соціальної взаємодії, втілені в релігійні й ідеологічні дискурси. І хоча їхній семантичний арсенал часто на вербальному рівні залишається спільним, вони вже вступили в процес «сплавлення» нових смислів, які згодом відзначають якісний перехід до нового типу структуривання символічного простору суспільства.

Висновки. У підсумку значимо таке. Рух Відродження та Реформації став поворотним моментом у переході європейського суспільства до нової моделі символотворення.

У добу Середньовіччя джерелом символічного ресурсу в усіх його проявах виступала релігія, а контроль за його застосуванням був у руках теократичної еліти. Народження нових багатообразних символічних структур і переформатування символічних практик відбулося в надрах ієрархічно побудованої символічної картини середньовічного світу, де авторитет влади обмежувався і водночас беззаперечно гарантувався належністю до надіндивідуального сакрального державного «тіла». Відродження та Реформація зумовили та підготували вступ у боротьбу за символічне панування нових соціальних груп, які будуть спиратися вже на принципово інші ідеологічно засновані та вербалізовані смислоконцепти, як-от природні права людини та їхня невід'ємність, суспільна угода й її непорушність, правова держава та громадянське суспільство.

Перетворення сакральної держави Середньовіччя на світське політичне утворення – державу-механізм, державу-апарат з максимальною раціоналізацією її функцій, зумовило на протестантських територіях реорганізацію символічного арсеналу легітиматії. Погляд на природне право як на основу громадянської законотворчості та формування на цих засадах уявлень про суспільну угоду, що містяться в доктринальних положеннях протестантизму, певною мірою вплинув на розвінчання міфологеми трансцендентності влади як феномена і категорії управління та зумовив поступовий процес десакралізації її сценаріїв.

Кардинальних змін зазнав і символічний інструментарій ідентифікації. Введення в його склад мови та літератури як чинників формування національної концептосфери, делатинізації комунікативного простору, розширення пантеону культурних героїв, оновлення святкового календаря тощо, забезпечило активізацію на територіях, охоплених Реформацією, процесів націо- та державотворення.

Водночас космополітизм гуманістичного світогляду, відмова від національного елемента у формуванні нової картини світу, фокусування на Античності як ключовому джерелі символічного оновлення духовного та соціально-політичного просторів, значно загальмували державотворчі процеси в Середземноморському регіоні Європи.

Отже, запропоновані Ренесансом та Реформацією нові й різні за змістом і формою різновиди символічного виробництва та символічного впливу змінили політико-культурний ландшафт всієї Європи та стали органічним складником процесу переходу від традиційного суспільства до суспільства індустріального типу, який припадає на період XV – XVII ст.

Список використаної літератури

1. Мамонтова Е. Ієрархія як символ та універсальний принцип світобудови у християнській філософії Середньовіччя: політико-управлінський аспект. – Слов'янський вісник: зб. наук. пр. РДГУ. – Рівне: Рівненський ін-т слов'янознавства Київського слав'янського ун-ту, 2011. – Вип. 12. – С. 209–213.
2. Буркхард Я. Культура Італії в епоху Возродження; пер. с нем. – М.; СПб.: Интрада, 1996. – 528 с.
3. Рассел Б. Мудрость Запада: ист. исслед. зап. философии в связи с обществ. и полит. обстоятельствами / ред. П. Фулкес; вступ. ст. В. Малинина. М.: Республика, 1998. – 479 с.
4. Гомбрих Э. Символические образы. – Символические образы. Исследования искусства Возрождения. Вопросы философии. – 2001. – № 7. – С. 139–148.
5. Бердяев Н. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. – Философия творчества, культуры и искусства: в 2 т. Т. 1. – М.: Искусство, 1994. – С. 217–227.
6. Хейзинга Й. Осень Средневековья. Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV вв. во Франции и Нидерландах; пер. с нидерландского Д. Сильвестрова. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 544 с.

7. Панофский Э. Ренесанс и «ренессансы» в искусстве Запада; пер. с англ. – М.: Азбука-классика, 2006. – 544 с.

**POLITICAL AND CULTURAL PRACTICES OF RENAISSANCE
AND REFORMATION: SYMBOLIC ASPECT**

Ella Mamontova

*National University "Odessa Law Academy",
Faculty of Political Science, Sociology and Psychology,
Department of Political Theories
Academic str. 2, 65009, Odessa, Ukraine*

A comparative analysis of the ideological foundations and symbolic practices of the Renaissance and the Reformation. Their state-building potential and political and cultural specifics are determined on this basis. It is argued that the symbolic arsenal of the Reformation have provided for activation of the processes of national state formation in the territories covered by the Reformation. At the same time, the cosmopolitanism of the humanist world view had greatly hampered state-building processes in the Mediterranean region of Europe.

Key words: Renaissance, Reformation, symbol, symbolism, pseudomorphosis, political culture, state creation.